

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

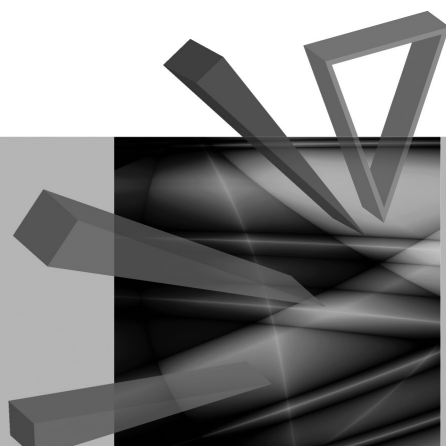
RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

315

Integracja i kryzysy na lokalnych i globalnych rynkach we współczesnym świecie

Tom 1

Redaktorzy naukowi

Jan Rymarczyk

Małgorzata Domiter

Wawrzyniec Michalczyk

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2013

Redakcja wydawnicza: Anna Grzybowska, Aleksandra Śliwka

Redakcja techniczna: Barbara Łopusiewicz

Korekta: K. Halina Kocur

Łamanie: Beata Mazur

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:

www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,

The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,

a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon

http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się

na stronie internetowej Wydawnictwa

www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie

wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

Wrocław 2013

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-400-4 (tom 1)

ISBN 978-83-7695-327-4 (całość)

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp	11
Franciszek Adamczuk , Współpraca gospodarcza na pograniczu polsko-czeskim – aspekty przestrzenne i instytucjonalne.....	13
Marzena Adamczyk , Rola Rady Stabilności Finansowej w zapobieganiu kryzysom finansowym.....	24
Eric Ambukita , Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w województwie wielkopolskim	33
Anna Barwińska-Małajowicz , Absolwenci szkół wyższych w kontekście (nie)dostosowania oferty edukacyjnej do potrzeb pracodawców. Analiza porównawcza na przykładzie wybranych regionów w Polsce i Niemczech	43
Zbigniew Bentyn , Kryzys polityczny i jego logistyczne konsekwencje dla międzynarodowej sieci dostaw	54
Zbigniew Binek , Minimalizacja kosztów wprowadzenia euro w Polsce – doświadczenia krajów wchodzących do Unii Europejskiej w 2004 roku oraz rozwiązania własne	64
Joanna Bogolębska , Doświadczenia gospodarki światowej ze stanami globalnych nierównowag płatniczych w kontekście ich kryzysogenności.....	74
Jarosław Brach , Pozycja polskich międzynarodowych drogowych przewoźników ładunków na europejskim rynku drogowego międzynarodowego transportu towarowego – przyczyny sukcesu	85
Magdalena Broszkiewicz , Kreowanie wartości dla akcjonariuszy jako instrument rozwoju i kształtowania atrakcyjności inwestycyjnej współczesnych rynków kapitałowych.....	105
Dominika Brzęczek-Nester , Pozycja konkurencyjna polskiego przetwórstwa przemysłowego w kontekście wyników handlu zagranicznego w latach 2006-2011	115
Katarzyna Brzozowska , Wpływ kryzysu finansowego na otoczenie regulacyjne biznesu we Włoszech	125
Katarzyna Bujan , <i>Cash pooling</i> jako instrument zarządzania płynnością finansową w transnarodowych korporacjach	135
Ignacy H. Chrzanowski , NAFTA jako alternatywna forma integracji gospodarczej. Z perspektywy krajów postkomunistycznych	144
Anna Chrzęściewska , Determinanty rozwoju bezpośrednich inwestycji zagranicznych w Indiach.....	157
Anna Czech , Kryzysy energetyczne we współczesnym świecie	167
Wioletta Czemiel-Grzybowska , Źródła finansowania małych i średnich przedsiębiorstw w Europie w warunkach kryzysu	175

Katarzyna Czerewacz-Filipowicz , Polityka antykryzysowa Federacji Rosyjskiej na obszarze Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej	184
Małgorzata Czermińska , Swobody rynku wewnętrznego oraz wspólna polityka konkurencji Unii Europejskiej a konkurencyjność przedsiębiorstw...	195
Małgorzata Domiter , Znaczenie globalnych reguł prowadzenia wymiany handlowej ze szczególnym uwzględnieniem KNU dla krajów rozwijających się	208
Jerzy Dudziński , Uwagi o działalności inwestorów finansowych na rynkach towarowych.....	223
Bartosz Fortuński , Czy energetyka światowa integruje się z założeniami polityki energetycznej Unii Europejskiej?.....	234
Elżbieta Golemska , Nowe metody zarządzania logistyką międzynarodową w procesie umiędzynarodawiania polskich przedsiębiorstw	244
Eugeniusz Gostomski , Proces tworzenia unii bankowej w krajach Eurolandu	256
Małgorzata Graćik-Zajackowski , <i>Fair trade</i> : szansa czy zagrożenie dla rozwoju krajów Południa?	267
Tomasz Gutowski , Bezpośrednie inwestycje zagraniczne jako główny sposób inwestowania korporacji transnarodowych w Polsce	277
Marcin Haberla, Sebastian Bobowski , Od uniwersytetu średniowiecznego do uniwersytetu trzeciej generacji	287
Rafał Hryniewiecki , Dyplomacja energetyczna – pomiędzy teorią a praktyką	298
Małgorzata Janicka , Liberalizacja przepływów kapitałowych wobec ewolucji międzynarodowego systemu walutowego	308
Anna H. Jankowiak , Japoński model komunikacji biznesowej a otwarcie japońskiej gospodarki na globalizację	319
Dorota Jankowska, Agnieszka Majka , Zmiany na lokalnych rynkach pracy województwa podkarpackiego w aspekcie przeobrażeń trójsektorowej struktury zatrudnienia	327
Dorota Jarema , Odpowiedź ASEM na światowy kryzys finansowy	337
Bohdan Jeliński , Fundamentalne konsekwencje kryzysu gospodarki globalnej	346
Ewa Klima, Magdalena Rosińska-Bukowska , Kryzys finansowy 2008 – analiza percepcji kryzysu przez społeczeństwo europejskie	357
Barbara Klimas , Kryzys państwa opiekuńczego i trudności w ograniczaniu społecznych funkcji państwa	368
Artur Klimek , Napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych z krajów wschodzących do Polski	378
Karolina Klupś , Przepływy bezpośrednich inwestycji zagranicznych na Ukrainie oraz ukraińskich inwestycji zagranicznych w latach 2004-2013	388
Agnieszka Kłysik-Uryszek , Wpływ kryzysu na aktywność międzynarodową przedsiębiorstw polskich	400
Agnieszka Konopelko , Polityka Unii Europejskiej wobec krajów regionu Kaukazu Południowego w kontekście globalnego kryzysu finansowego ..	410

Radosław Koszewski , Wykorzystanie zbiorów rozmytych w selekcji kandydatów do aliansu	421
Patrycja Krawczyk , Wpływ kryzysu rynków finansowych i bankowych w XXI wieku na ocenę ratingową wybranych państw	429
Anetta Kuna-Marszałek , Budowa powiązań nauki z biznesem – przegląd badań.....	439
Jarosław Kuśpit , Efekty ekonomiczne Europejskiej Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej wobec państw Europy Wschodniej w okresie kryzysu gospodarczego	450
Aleksandra Kuźmińska-Haberla , Kraj pochodzenia produktu we współczesnej gospodarce.....	459
Małgorzata Stefania Lewandowska, Tomasz Gołębiowski , Innowacyjność a konkurencyjność międzynarodowa polskich przedsiębiorstw przemysłowych. Wyniki badań.....	469
Marek Maciejewski , Wiarygodność kredytowa państw w obliczu kryzysu finansów publicznych	480
Agnieszka Majka , Zróżnicowanie atrakcyjności inwestycyjnej powiatów województwa podkarpackiego.....	493
Dominika Malchar-Michalska , Międzynarodowy handel zbożem w krajach o niskim dochodzie i deficycie żywnościowym w obliczu światowego wzrostu cen żywności w latach 2006-2011	502
Arkadiusz Malkowski , Rola zarządzania strategicznego w budowaniu konkurencyjnego regionu transgranicznego na przykładzie Programu Operacyjnego Współpracy Transgranicznej Republika Czeska – Rzeczpospolita Polska 2007-2013	513
Arkadiusz Malkowski, Agnieszka Malkowska , Creating a competitive region on the example of Pomerania Euroregion	523
Witold Małachowski , Polityka antykryzysowa Niemiec a integracja europejska	533
Jakub Marszałek , Emisja obligacji zamiennych w warunkach światowego kryzysu finansowego	545
Grzegorz Mazur , Nowy kształt powszechnego systemu preferencji celnych Unii Europejskiej	555
Lidia Mesjasz , Doświadczenia historyczne w zakresie niewypłacalności państw – wnioski dla współczesnej polityki gospodarczej.....	566
Joanna Michalczyk , Główne przesłanki bezpieczeństwa żywnościowego Polski i próba jego pomiaru.....	577
Wawrzyniec Michalczyk , Znaczenie wymiany wewnątrzgałęziowej w polskim handlu zagranicznym towarami rolno-spożywczymi	592
Bartosz Michalski , Zaawansowanie technologiczne polskiego eksportu w pierwszej dekadzie XXI wieku	607

Tomasz Michałowski , Kryzys zadłużeniowy w strefie euro a trwałość relacji kursowej euro/frank CFA.....	619
Ewa Mińska-Struzik , Bariery rozwoju eksportu w polskich przedsiębiorstwach wysokiej techniki – wyniki badań własnych	630

Summaries

Franciszek Adameczuk , Economic cooperation in Polish-Czech border – spatial and institutional aspects.....	23
Marzena Adamczyk , The role of Financial Stability Board in preventing financial crises	32
Eric Ambukita , Foreign direct investment in Wielkopolska Voivodeship	42
Anna Barwińska-Małajowicz , High schools graduates in the context of (not) adjusting of educational offer to the employer expectations. Comparative analysis on the example of chosen regions in Poland and Germany	53
Zbigniew Bentyn , The political crisis and its logistic implications for international supply network	63
Zbigniew Binek , Minimizing the costs of introduction of euro in Poland – experience of countries entering the European Union in 2004 and own solutions.....	72
Joanna Bogolebska , The experience of global economy with global imbalances as a crisis-breeding element.....	84
Jarosław Brach , The position of Polish international road freight carriers on the European market of international road freight hauling – reasons behind the success	104
Magdalena Broszkiewicz , Creating value for shareholders as an instrument of growth and development of the investment attractiveness of modern capital markets.....	114
Dominika Brzęczek-Nester , Competitive position of Polish manufacturing in the context of foreign trade performance in the period 2006-2011	124
Katarzyna Brzozowska , The impact of financial crisis on the regulation environment in Italy	134
Katarzyna Bujan , <i>Cash pooling</i> as a tool for liquidity management in transnational corporations	143
Ignacy H. Chrzanowski , NAFTA as an alternative form of economic integration. From the perspective of the post-communist countries.....	156
Anna Chrzęściewska , Determinants of foreign direct investment development in India.....	166
Anna Czech , Energy crises in contemporary world.....	174
Wioletta Czemiel-Grzybowska , Sources of financing small and medium enterprises in Europe during the crisis	183
Katarzyna Czerewacz-Filipowicz , Anti-crisis policy of the Russian Federation in the area of the Eurasian Economic Community	194

Małgorzata Czerwińska , Freedom of the internal market and the common EU competition policy and competitiveness of companies.....	207
Małgorzata Domiter , The importance of global trading rules with special regard to the Most Favoured Nation clause for developing countries.....	222
Jerzy Dudziński , Remarks on financial investors' engagement on commodity markets.....	233
Bartosz Fortuński , Is the global energy integrates with EU energy policy objectives?	243
Elżbieta Golemska , New methods of logistics management in the internationalization of Polish firms.....	255
Eugeniusz Gostomski , The process of creating the banking union in the eurozone	266
Małgorzata Grącik-Zajaczkowski , Fair trade: an opportunity or a threat for the development of the South?	276
Tomasz Gutowski , Foreign direct investments as the main way of transnational corporations' investments in Poland.....	286
Marcin Haberla, Sebastian Bobowski , From the medieval university to the university of the third generation.....	297
Rafał Hryniewiecki , Energy diplomacy – theoretical framework and practical applications	307
Małgorzata Janicka , The liberalization of capital flows in the presence of the evolution of the international monetary system.....	318
Anna H. Jankowiak , Japanese business communication model and the opening of the Japanese economy to the process of globalization	327
Dorota Jankowska, Agnieszka Majka , Changes on the local labor markets of the Podkarpackie Voivodeship in terms of the transformation of the three-sector structure of employment.....	336
Dorota Jarema , ASEM response to the global financial crisis	345
Bohdan Jeliński , Main consequences of global economy crisis	356
Ewa Klima, Magdalena Rosińska-Bukowska , The crisis of 2008 – analysis of European society's perception of the phenomenon.....	367
Barbara Klimas , Crisis of the welfare state and difficulties in limiting the social functions of the state.....	377
Artur Klimek , Inflows of foreign direct investment from emerging economies to Poland.....	387
Karolina Klupś , Foreign direct investment in Ukraine and the Ukrainian foreign investment flows in the years 2004-2013	399
Agnieszka Kłysik-Uryszek , Impact of economic crisis on Polish outward FDI	409
Agnieszka Konopelko , The European Union policy towards the countries of the South Caucasus region in the context of the global financial crisis.....	420
Radosław Koszewski , The use of fuzzy sets in the selection of candidates to an alliance	428

Patrycja Krawczyk , Impact of the crisis on financial and banking markets in the 21 st century on the rating of selected countries.....	438
Anetta Kuna-Marszałek , Building cooperation between science and business – literature review	449
Jarosław Kuśpit , Economic effects of the European Neighborhood Policy of the European Union towards the countries of Eastern Europe during the economic crisis	458
Aleksandra Kuźmińska-Haberla , Country of origin of a product in the modern economy	468
Małgorzata Stefania Lewandowska, Tomasz Gołębiowski , Innovativeness and international competitiveness of Polish industry. Research outcomes	479
Marek Maciejewski , The reliability of the states in the face of public finance crisis	492
Agnieszka Majka , Diversification of investment attractiveness of counties in the Podkarpackie Voivodeship.....	501
Dominika Malchar-Michalska , International cereal trade in Low-Income Food-Deficit Countries in the context of the world food price surge 2006-2011 ..	512
Arkadiusz Malkowski , Strategic management in building the competitive region on the example of Cross-border Co-operation Operational Programme of the Republic of Poland and the Czech Republic 2007-2013....	522
Arkadiusz Malkowski, Agnieszka Malkowska , Budowa konkurencyjnego regionu na przykładzie Euroregionu Pomerania.....	532
Witold Malachowski , Anti-crisis policy of Germany and European integration	544
Jakub Marszałek , Convertible bonds issuance in the time of world financial crisis	554
Grzegorz Mazur , A new shape of the Generalised System of Preferences of the European Union	565
Lidia Mesjasz , State insolvency – historical experience and lessons for current economic policy.....	576
Joanna Michalczyk , Main determinants of Poland’s food security and an attempt of its measuring	591
Wawrzyniec Michalczyk , The importance of intra-industry exchange in Polish foreign trade in agri-food products	606
Bartosz Michalski , Technological advancement of Polish exports in the first decade of the 21 st century	618
Tomasz Michalowski , Debt crisis in the eurozone and the sustainability of the euro/CFA franc rate.....	629
Ewa Mińska-Struzik , Barriers for exporting activities in Polish high-tech enterprises – own study results	640

Ewa Klima, Magdalena Rosińska-Bukowska

Uniwersytet Łódzki

KRYZYS FINANSOWY 2008 – ANALIZA PERCEPCJI KRYZYSU PRZEZ SPOŁECZEŃSTWO EUROPEJSKIE

Streszczenie: Za początek współczesnego kryzysu uznaje się symbolicznie bankructwo banku Lehman Brothers we wrześniu 2008 roku. Większość badaczy zgadza się jednak, że kryzys stopniowo obejmował całą gospodarkę światową, a faktycznie rozpoczął się w 2007 r. w Stanach Zjednoczonych. W celu przedstawienia pełnego obrazu kryzysu zasadne wydaje się uzupełnienie analizy o społeczny wymiar zjawiska. „Społeczny” w tym przypadku oznaczać będzie nie konsekwencje kryzysu, lecz jego percepcję. Odniesiono się do niej na dwóch płaszczyznach – bezpośrednio (opinie o kryzysie i jego wpływie na zjawiska mikro- i makroekonomiczne) oraz pośrednio (opinie o własnej sytuacji i dobrostanie zoperacjonalizowane w pytaniach nie odnoszących się do kryzysu).

Słowa kluczowe: kryzys, Unia Europejska, opinia społeczna.

1. Wstęp

Za początek współczesnego kryzysu uznaje się symbolicznie bankructwo banku Lehman Brothers we wrześniu 2008 roku¹. Większość badaczy zgadza się jednak, że kryzys stopniowo obejmował całą gospodarkę światową, a faktycznie rozpoczął się w 2007 r. w Stanach Zjednoczonych. Wynikał z „przegrzania gospodarki amerykańskiej” i dość nieudolnych metod jej pobudzania, w tym uruchomienia nadmiernego boomu kredytowego². Za podstawową i bezpośrednią przyczynę kryzysu powszechnie uznaje się załamanie na rynku nieruchomości, m.in. z powodu wzrostu liczby pożyczek o wysokim ryzyku niespłacenia, tzw. *subprime* (w 2006 r. stanowiły one 20% kredytów). Kredyty te banki zabezpieczały bowiem, wykorzystując inżynierię finansową, m.in. tzw. skolateralizowane obligacje dłużne (*collateralized debt obligation*)³. W obliczu narastających zjawisk kryzysowych System Rezerwy Federalnej

¹ W 2008 r. globalny eksport spadł pierwszy raz od 1982 r., jeszcze w 2006 r. wzrósł o 10%.

² Intensyfikacja zjawiska rozpoczęła się po zamachach na WTC w 2001 roku. Problemem było masowe pożyczanie środków bez sprawdzania zdolności kredytowej klienta.

³ W. Smoczyński, *Raport: wielkie banki spekulacyjne. Świat w bańce*, „Polityka” 13.10.2009, <http://www.polityka.pl/rynek/ekonomia/258632.1>.

USA (FED) starał się, poprzez cięcie stóp procentowych i pożyczki dla sektora finansowego, upłynnić rynek, jednak działania te okazały się niewystarczające⁴. Szczyt kryzysu to 2009 r., kiedy tempo światowego wzrostu gospodarczego okazało się ujemne (-1,4%)⁵.

W celu przedstawienia pełnego obrazu kryzysu zasadne wydaje się uzupełnienie analizy kryzysu o jego wymiar społeczny. „Społeczny” w tym przypadku oznaczać będzie nie konsekwencje kryzysu, lecz jego percepcję. Można odnieść się do niej na dwóch płaszczyznach – bezpośrednio (opinie o kryzysie i jego wpływie na zjawiska mikro- i makroekonomiczne) oraz pośrednio (opinie o własnej sytuacji i dobrostanie zoperacjonalizowane w pytaniach nie odnoszących się do kryzysu). Ten społeczny aspekt wydaje się nie mniej ważny niż analiza jedynie mechanizmów rynkowych z pominięciem czynników behawioralnych. Celem artykułu jest zatem wskazanie na korelacje między zjawiskami ekonomicznymi *sensu stricto* a ich społecznym odbiorom. Związek ten, jak się wydaje, ma charakter dwukierunkowy. Założyć można także, że pojawi się tu rodzaj inercji – przesunięcia „odpowiedzi społecznej” i jej dłuższego trwania w stosunku do rzeczywistych objawów kryzysu. Okres analizy stanowią lata 2007-2012. Głównym obszarem zainteresowania w sensie przestrzennym jest Unia Europejska. Opracowanie obejmuje zatem omówienie przebiegu kryzysu w Europie, w tym próbę wskazania kluczowych punktów zwrotnych⁶, oraz percepcję kryzysu w świetle badań opinii społecznej. Materiały źródłowe wykorzystane w opracowaniu to raporty publikowane przez Eurobarometer i Centrum Badań Opinii Społecznej (CBOS).

2. Kryzys w Europie – przebieg i perspektywy jego zakończenia

Pierwsze sygnały nadchodzącej fali kryzysu pojawiły się w Europie już jesienią 2007 r., co świadczy o silnych powiązaniach w globalnej przestrzeni gospodarczej. W sierpniu 2007 r. pojawiły się zawirowania na niemieckim rynku bankowym. Było to dość duże zaskoczenie dla świata, zważywszy, że Niemcy słynęły ze skrajnego konserwatyizmu bankowego. Swoją upadłość ogłosiły IKB Deutsche Industriebank, Sachsen LB i West LB. Kłopoty banków spowodowane były ulokowaniem znacznych środków na amerykańskim rynku nieruchomości. We wrześniu 2007 r. także

⁴ Uruchomiono tzw. Plan Paulsona (wykupu przez państwo problematycznych aktywów dla „oczyszczenia bilansów instytucji” – FED pożyczył bankom 900 mld USD oraz 1,3 bln USD przedsiębiorstwom niefinansowym), podniesiono oprocentowanie rezerw obowiązkowych, wprowadzono nowe mechanizmy ochrony podatków. J.B. Taylor, *Zrozumieć kryzys finansowy*, PWN, Warszawa 2010, s. 92, i A. Szyszka, *Behawioralne aspekty kryzysu finansowego*, „Bank i Kredyt” 2009, nr 40 (4), s. 7.

⁵ W 2007 r. wynosiło ono 5,1%, w 2008 r. 3,1%. *Światowy kryzys gospodarczy i jego wpływ na kraje rozwijające się*, GDRP Policy Paper no. 1, Global Development Research Group, Warszawa 2009. [http://gdrp.pl/attachments/124_policy_papers_Nr_1_2009\(1\).pdf](http://gdrp.pl/attachments/124_policy_papers_Nr_1_2009(1).pdf) [dostęp: 10.04.2010].

⁶ W tej części artykułu wykorzystano elementy analizy przebiegu kryzysu w wybranych państwach strefy euro: M. Rosińska-Bukowska, *Kryzys w strefie euro – wybrane aspekty makro- i mikroekonomiczne*, [w:] *Globalne aspekty kryzysu strefy euro*, red. J. Bilski, A. Kłysik-Uryszek, Acta Universitatis Lodzianis, Folia Oeconomica nr 273, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2012, s. 345-371.

brytyjski bank detaliczny Northern Rock wystąpił o pomoc do Banku Anglii i państwo zmuszone było go przejąć. Z kolei we Francji kłopoty dotknęły trzech funduszy inwestycyjnych, należących do banku BNP Paribas, które miały ulokowane ponad 30% swoich aktywów w amerykańskim systemie finansowym. Efektem tych zawirowań była interwencja Europejskiego Banku Centralnego (EBC), który postanowił udzielać jednodniowych pożyczek na rynku międzybankowym na kwotę 97 mld EUR⁷. W roku 2008 pogłębił się kryzys w Europie. We wrześniu 2008 r. nastąpiła nacjonalizacja przez kraje Beneluksu banku Fortis (kosztem 11,2 mld EUR). Uruchomiono także niemiecki wielomiliardowy pakiet ratunkowy dla banku Hypo Real Estate⁸. Krytycznym momentem kryzysu w Europie był, podobnie jak w Stanach Zjednoczonych, rok 2009, kiedy w recesję popadła niemal cała strefa euro. Kolejne państwa jądra Unii Europejskiej, którym jest niewątpliwie grupa 17 członków posiadających wspólną walutę, wykazywały ujemny wzrost gospodarczy, przekraczały limity długu publicznego i deficytu budżetowego.

Prawdziwym wstrząsem dla strefy euro okazał się październik 2009 r., gdy nowy rząd Grecji ujawnił, że kondycja gospodarki jego kraju jest krytyczna (deficyt budżetowy na poziomie 12,7% PKB). W 2010 r. uwaga Europy skupiła się na Grecji. Początkowo starano się jedynie stymulować rząd grecki do podejmowania odpowiednich działań naprawczych. W maju 2010 r. interwencja na poziomie ponadnarodowym okazała się jednak koniecznością⁹. Podjęte przedsięwzięcia oszczędnościowe, zarządzane wobec Grecji w zamian za udzieloną jej pomoc, dały jednak w rezultacie efekty odwrotne od zamierzonych – nastąpiło całkowite załamanie wzrostu gospodarczego. Cięcia wydatków i podwyżki podatków osłabiły zaufanie rynku do gospodarki greckiej. Grecki program prywatyzacji i innych reform, który miał doprowadzić do spłacenia sięgającego 270 mld EUR zadłużenia, budził szereg wątpliwości¹⁰. W rezultacie okazało się, że kolejne podejmowane działania nie były skuteczne. Efektem instytucjonalnym tego okresu było utworzenie Europejskiego Funduszu Stabilności Finansowej.

W 2011 r. Europa weszła w drugą fazę kryzysu. Już w listopadzie 2010 r. uruchomiono pakiet ratunkowy o wartości 85 mld EUR dla Irlandii, której deficyt budżetowy wzrósł do 32% PKB. W maju 2011 r. pakiet ratunkowy o wartości 78 mld EUR dostała z kolei Portugalia. W lipcu państwa strefy euro przyznały Grecji drugi pakiet pomocowy¹¹. Relacja długu publicznego do PKB w czterech państwach przekroczy-

⁷ Interwencja spowodowała czasowe wypełnienie luki gotówkowej na rynku finansowym. Pomoc okazała się jednak niewystarczająca i jeszcze w tym samym miesiącu EBC uruchomił transzę z zastrzykiem kolejnych środków.

⁸ P. Falenta, Ł. Polinceusz, *Kryzys gospodarczy w Polsce i na świecie*, Fundacja Instytutu Badań i Analiz Politologicznych, s. 21-29, <http://ibap.pl/raporty-i-analizy/raporty/html> [dostęp: 04.04.2012].

⁹ W kwietniu 2010 r. obligacje greckie osiągnęły poziom śmieciowy i Grecja poprosiła o pomoc. Najsilniejsze ekonomicznie państwa strefy euro i Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW) rozszerzyły Grecji dostęp do kredytów ratunkowych (pierwszy *bailout* 110 mld EUR).

¹⁰ *Historia Europy to historia kryzysu*, <http://forsal.pl/artykuly/549335.html> [dostęp: 21.09.2011].

¹¹ W listopadzie 2010 r. kwotą 85 mld EUR wsparło Irlandię, w maju 2011 r. kwotą 78 mld EUR Portugalię. Drugi *bailout* Grecji miał miejsce w maju 2012 r. (130 mld EUR). W czerwcu 2012 r. 100 mld EUR przyznano Hiszpanii i 4 mld EUR Cyprowi. Ogólna kwota, która UE wydała na te plany pomocowe, to 507 mld EUR.

ła 100%: Grecja (150,2%), Włochy (120,2%), Irlandia (107,0%), Belgia (100,5%). W kolejnych czterech (Portugalia, Francja, Wielka Brytania, Węgry) relacja ta przekraczała 80%. Nawet w Niemczech (75,9%) i w Austrii (72%) wskaźnik ten wskazywał na istotne trudności gospodarcze¹². Dodatkowo diagnoza agencji ratingowej Moody's sugerowała, że żadne państwo w Europie, nawet z grupy tych uznawanych za najbardziej wiarygodne, jak: Holandia, Austria, Finlandia czy Niemcy, nie jest całkowicie bezpieczne. Eksperti Moody's posłużyli się wówczas bardzo interesującym uzasadnieniem, które wydaje się oddawać istotę problemów strefy euro. Stwierdzili, że wprawdzie strefa euro jako całość dysponuje ogromną siłą ekonomiczną i finansową, ale jej słabością są instytucje, które prawdopodobnie nie są zdolne do wypracowania rozwiązań służących zakończeniu kryzysu w Europie¹³. Sytuacja skomplikowała się dodatkowo, gdy w grudniu 2011 r. Wielka Brytania zgłosiła *veto* wobec nowego traktatu unijnego, którego celem miało być wprowadzenie obowiązków dotyczących zapewnienia dyscypliny budżetowej państwom członkowskim UE. W konsekwencji członkowie strefy euro podpisali umowę międzyrządową, a EBC uruchomił program Long Term Refinancing Operation (LTRO)¹⁴. Przełomowym krokiem w walce z kryzysem w Europie miało być powołanie Europejskiego Mechanizmu Stabilizacyjnego (który zastąpił Europejski Fundusz Stabilności Finansowej – wrzesień 2012 r.), pozwalające na bezpośrednie dofinansowywanie banków bez zwiększania zadłużenia państw. Rok 2012 miał być „sięgnięciem dna”, a 2013 już okresem powolnego wychodzenia z kryzysu. Mario Draghi (prezes Europejskiego Banku Centralnego) wskazuje, że wskaźniki ekonomiczne stabilizują się, choć na niskich poziomach, a sytuacja na rynkach finansowych systematycznie się poprawia (jest dużo lepsza niż jeszcze kilka miesięcy temu). W pierwszej połowie 2013 r. należy oczekiwać stabilności, a w drugiej połowie roku już nawet lekkiego ożywienia dzięki wzrostowi eksportu (tekst artykułu powstawał na początku 2013 roku).

Konkludując, pierwszą falę kryzysu można uznać za efekt istnienia w dobie globalizacji powiązań w gospodarce światowej, które odpowiadają za transmisję, w tym przypadku negatywnych, zjawisk między poszczególnymi obszarami gospodarki¹⁵. Wiązała się przede wszystkim z zaskoczeniem i niedowierzaniem uczestników rynku, a wręcz zignorowaniem pierwszych symptomów nadciągającego ze Stanów

¹² *Angela Merkel wie, skąd kryzys w Europie*, <http://www.money.pl/gospodarka/artukul/205,0,843213.html>, [dostęp: 02.06.2011].

¹³ *Moody's ostrzega kraje Unii Europejskiej*, <http://www.money.pl,101,0,977253.html> [dostęp: 28.11.2011].

¹⁴ Celem 3-letniego planu było zapewnienie płynności rynku kredytowego w Europie. Uruchomiono wówczas pożyczkę dla setek banków państw strefy (w wysokości 489 mld EUR). Niestety okazało się, że operację trzeba było powtórzyć – w marcu 2012 r., LTRO II.

¹⁵ Globalizację należy uznać za zjawisko dynamiczne, które coraz bardziej wymyka się spod kontroli konkretnych państw, czego konsekwencją jest szybkie przenoszenie skutków wszelkich działań i zaniechań w skali globalnej. Obecny etap rozwoju – globalizacja korporacyjna, przyspiesza ten proces. Szerzej: M. Rosińska-Bukowska, *Rozwój globalnych sieci biznesowych. Przypadek sektora motoryzacyjnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012, s. 39-50.

Zjednoczonych kryzysu finansowego. Druga fala kryzysu rozlewała się z kolei z Europy. Przyniosła problem gigantycznego spadku zaufania do państwa, zwłaszcza instytucji finansowych, a w konsekwencji poczucie zagrożenia, co wyraźnie uwypukla „społeczny wymiar problemu” i sygnalizuje, że przeciwdziałanie skutkom może być trudniejsze. Warto jeszcze zauważyć, że przedsiębiorstwa pochodzące z gospodarek europejskich okazały się bardziej narażone na turbulencje kryzysowe, gdyż większe było ich uzależnienie od sektora bankowego¹⁶. Dodatkowym problemem było przeregulowanie sfery biznesowej UE, czyli niska elastyczność systemów gospodarczych państw europejskich (w tym zwłaszcza nadmierne osłony socjalne, np. Grecji czy Włoch)¹⁷.

Wydaje się, że można postrzegać kryzys w Europie jako europejską odmianę znanej choroby, która przyszła z zewnątrz, ale w nowym środowisku „wirus zmutował” i dlatego nie poddaje się stosowanej wcześniej terapii. W konsekwencji konieczne jest nie tylko uwzględnienie dotychczasowej wiedzy, ale i wzbogacenie jej, na bazie obserwacji specyficznych objawów, aby dostosować leczenie do nowej odmiany choroby. Obecnie gospodarka europejska wydaje się odzyskiwać powoli siły życiowe – faza łagodnej recesji i perspektywa powolnego wychodzenia z kryzysu. Kluczowe znaczenie wydaje się mieć przywrócenie zaufania w możliwości odzyskania przez państwa europejskie tempa wzrostu gospodarczego, pozwalającego na stabilny rozwój poszczególnych gospodarek.

3. Społeczna odpowiedź na kryzys

Kryzys jest procesem, dlatego można pokusić się o wyznaczenie pewnych znaczących dat lub jego faz. Często takie zabiegi czynione są przez media, by łatwiej uzmysłwić odbiorcom znaczenie i przebieg zjawiska. W sytuacji obecnego kryzysu dziennikarze chętnie wskazują na 18 września 2008 r. i ogłoszenie bankructwa amerykańskiego banku Lehman Brothers. Jak zaznaczono jednak wyżej, zarówno w Europie, jak i w USA pierwsze symptomy kryzysu widać było ponad rok wcześniej. Na potrzeby niniejszej pracy przyjąć można, że ważnymi datami w przebiegu kryzysu na starym kontynencie były: (1) sierpień 2007 r. – pierwsze zawirowania na niemieckim rynku bankowym, wrzesień 2008 r. – nacjonalizacja belgijskiego Fortis Banku, (2) październik 2009 r. – ujawnienie informacji o faktycznym stanie gospodarki Grecji, (3) listopad 2010 r. – wdrożenie pakietu pomocowego dla Irlandii, (4) maj 2011 r. – wdrożenie pakietu pomocowego dla Portugalii, (5) czerwiec–wrzesień 2012 r. – informacje o utrzymującym się słabym tempie wzrostu gospodarki europejskiej

¹⁶ Według analityków w pierwszym kwartale 2012 r. zadłużenie korporacji europejskich (kredyty przedsiębiorstw) sięgało 6 bln USD w porównaniu z 1,2 bln USD korporacji amerykańskich.

¹⁷ M. Drozdowicz-Bień stwierdza, że gospodarka amerykańska jako pierwsza weszła w fazę recesji, ale i jako pierwsza z niej wyjdzie, co jest zasługą jej wysokiej elastyczności i braku nadmiernego przeregulowania. M. Drozdowicz-Bień, *Cykle i wskaźniki koniunktury*, Poltext, Warszawa 2012.

i powołanie Europejskiego Mechanizmu Stabilizacyjnego. Do tych dat odnoszą się dalsze rozważania dotyczące oceny kryzysu.

Europejczycy zareagowali na wydarzenia w Stanach Zjednoczonych i Niemczech bardzo szybko. Już w badaniu z jesieni 2007 r. kryzys pojawił się jako determinanta oceny ogólnej sytuacji respondentów i Unii Europejskiej. Wyrażali oni obawy, niepewność czy wręcz poczucie zagrożenia sytuacją ekonomiczną na świecie i jej perspektywami. Uderzające było, że poziom tzw. krótkoterminowego optymizmu spadł do najniższego w historii badań. Tylko w stosunku do pomiaru z wiosny 2007 r. spadek wyniósł -7% . Z drugiej jednak strony nie ujawniono wzrostu pesymizmu. Największymi optymistami byli mieszkańcy Cypru¹⁸ i Szwecji. Najgorzej swoją przyszłość widzieli Węgrzy¹⁹. W Polsce poprawy swojej sytuacji w ciągu najbliższych 12 miesięcy spodziewało się 29% odpowiadających, pogorszenia 12%, czyli o jeden procent mniej niż przeciętnie w Unii²⁰. Większość obaw Europejczyków dotyczyła sytuacji ekonomicznej ich kraju i zatrudnienia. Co ciekawe, respondenci spodziewali się stabilności, jeśli chodzi o własną pracę (tab. 1). Wyniki te były porównywalne z wynikami badań z wcześniejszych lat. Trudno zatem jednoznacznie ocenić wpływ informacji o kryzysie na nastroj respondentów.

Tabela 1. Czego spodziewa się Pan(i) po nadchodzących 12 miesiącach? Czy sytuacja będzie lepsza, gorsza czy taka sama, jeśli chodzi o...? (odpowiedzi w %), 2007 rok

Wyszczególnienie	Lepsza	Taka sama	Gorsza	Nie mam zdania
Pana(i) życie w ogóle	30	54	13	3
Zatrudnienie w Pana(i) kraju	26	43	25	6
Sytuacja ekonomiczna UE	25	45	13	17
Sytuacja ekonomiczna Pana(i) gospodarstwa domowego	25	53	19	3
Sytuacja ekonomiczna Pana(i) kraju	24	44	26	6
Pana(i) zatrudnienie	22	61	8	9

Źródło: Eurobarometer 68, 2007, http://europa.eu.int/comm/public_opinion/index_en.htm.

Na podstawie badań z listopada 2008 r. stwierdzić można ogólny wzrost pesymizmu. Pogorszenia sytuacji w ciągu następnych 12 miesięcy spodziewało się 22% odpowiadających. Tego samego w odniesieniu do własnego gospodarstwa domowe-

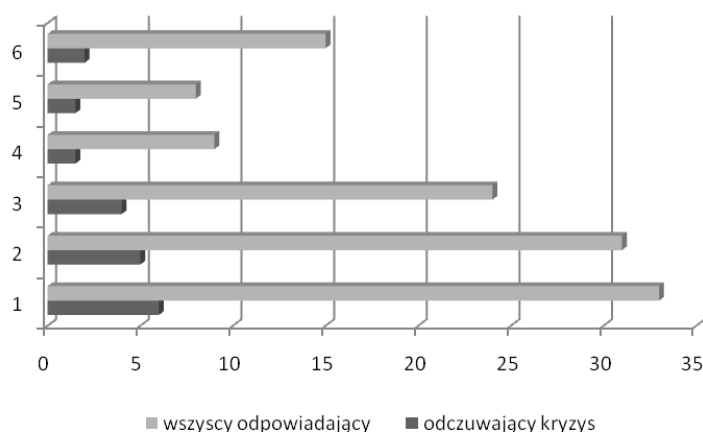
¹⁸ Co w kontekście wydarzeń bieżących (marzec 2013) – faktyczne bankructwo Cypru (prośba o pomoc EBC i przyznanie 10 mld EUR, ale przy opodatkowaniu lokat bankowych – odrzucenie przez parlament tej propozycji, zamknięcie banków etc.) wydaje się szczególnie interesujące.

¹⁹ Zmiany konstytucji wprowadzone przez parlament węgierski (marzec 2013 r.) niektóre środowiska traktują jako „zejście Węgier pod wodzą V. Orbana ze ścieżki demokracji”. Przedstawiciele Parlamentu Europejskiego zwrócili się do Komisji Europejskiej oraz Rady Europy o zbadanie, czy przyjęte przez parlament Węgier poprawki do konstytucji tego kraju nie naruszają zasad demokracji i państwa prawa.

²⁰ Eurobarometer 68, 2007, http://europa.eu.int/comm/public_opinion/index_en.htm.

go aż 27%, a w odniesieniu do własnego zatrudnienia 12%. Wyraźnie zarysowały się także różnice między państwami Północy i Zachodu a resztą Unii. Biedni członkowie wspólnoty częściej mówili o pogarszającej się jakości życia i wyrażali większe obawy. Znamienne jest, że ponad połowa badanych oceniała możliwości nabywcze swojego gospodarstwa jako gorsze niż przed pięciu laty. Po raz pierwszy mówiono także o obawach dotyczących rosnącej inflacji, co stanowi bezpośrednie odniesienie do kryzysu²¹.

W 2008 r. kryzys jako opisywane zjawisko pojawił się w polskich sondażach. W grudniu CBOS opublikował raport z badań „Reakcje na kryzys finansowy”. Okazało się, że mniej niż 1/5 Polaków odczuła osobiście skutki kryzysu. Najczęściej objawiały się one spadkiem dochodów i podwyższeniem rat kredytu (rys. 1). W całym badaniu przeważały osoby, które twierdziły, że kryzys ma lub będzie miał negatywne skutki dla polskiej gospodarki (72%) czy też rodziny respondenta (46%). W ocenie działalności własnego zakładu pracy opinie były w przewadze pozytywne – 44% (kryzys nie będzie miał wpływu). Bardzo spokojne były reakcje obronne na kryzys. Zaledwie 9% ograniczyło wydatki, a kolejnych 6% zrezygnowało z wzięcia kredytu²². Można zatem zaryzykować twierdzenie, że Polacy byli większymi niż pozostali Europejczycy optymistami i że nastroje konsumenckie nie wpłynęły na pogorszenie sytuacji ekonomicznej kraju.

Rys. 1. Odczuwane skutki kryzysu (1 – ograniczyli się Pana(i) możliwości zarobkowania, spadły Pana(i) dochody; 2 – zwiększyła się rata kredytu, który Pan(i) spłaca; 3 – spadła wartość Pana(i) majątku (np. akcji, jednostek udziałowych funduszu inwestycyjnego); 4 – stracił(a) Pan(i) pracę; 5 – odmówiono Panu(i) przyznania kredytu lub cofnięto już podjętą decyzję w tej sprawie; 6 – inne skutki); wyniki w %, z 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie: M. Wenzel, *Reakcje na kryzys finansowy*, BS/181/2008, CBOS, Warszawa 2008.

²¹ Eurobarometer 70, 2008, http://europa.eu.int/comm/public_opinion/index_en.htm.

²² M. Wenzel, *Reakcje na kryzys finansowy*, BS/181/2008, CBOS, Warszawa 2008.

W 2009 r. nie ulegało już żadnych wątpliwości, że kryzys i jego postrzeganie w znaczący sposób wpłynęły na ocenę własnej sytuacji życiowej i sytuacji ekonomicznej. Temat ten stał się więc obecny w pracach w ramach projektu Eurobarometer. Badacze zaczęli pytać o zjawiska dotyczące kryzysu ekonomicznego w sposób bezpośredni. „Szczyt niepokoju” związanego z kryzysem ujawnił się w pomiarze z wiosny 2009 roku. Jesienią tego roku odpowiadający zaczęli wskazywać na poprawę sytuacji. O prawie 10% zmniejszyła się np. liczba osób twierdzących, że w zatrudnieniu najgorsze dopiero nastąpi. W stosunku do badania z jesieni 2008 r. spadła także liczba respondentów uważających, że w ciągu następnych 12 miesięcy pogorszy się ich sytuacja życiowa. Podobnie odpowiadano na pytanie dotyczące sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych. Stabilne pozostały opinie na temat własnego zatrudnienia²³.

W 2010 r. umocnił się optymizm Europejczyków. Szczególnie silnie widać było to w badaniu jesiennym. Można więc założyć, że pozytywny rezultat, przynajmniej jeżeli chodzi o opinię społeczną, przyniosło wdrożenie pierwszych pakietów pomocowych. Potwierdzenie tej tezy odnaleźć można również w rezultatach sondaży z wiosny 2011 roku. Wtedy to pojawiła się największa liczba respondentów twierdzących, że „najgorsze już za nami” i najmniejsza, że „najgorsze przed nami”. Przeważali jednak ci drudzy²⁴. Znaczenie miało geograficzne zróżnicowanie odpowiedzi – w krajach najbardziej dotkniętych kryzysem było najwięcej pesymistów. Bardzo wyraźne pogorszenie nastrojów nastąpiło jesienią tego roku. Mniej niż co czwarty badany twierdził, że najgorsze już minęło. Prawie 70% uważało, że najgorsze na rynku pracy dopiero nadejdzie. Więcej było również respondentów mówiących o złej kondycji swojego kraju. W sondażach można było zatem dostrzec drugą falę kryzysu ekonomicznego.

Rok 2012 charakteryzował się z jednej strony brakiem wyraźnego wzrostu gospodarczego, z drugiej zaś uruchomieniem instytucji mających zapobiegać kryzysowi i ten rozwój umacniać (Europejski Mechanizm Stabilizacyjny). Opinie Europejczyków dalekie były od optymizmu, można jednak dostrzec pewne symptomy powracającego optymizmu. Nieco lepiej oceniane były gospodarki krajowe, minimalnie lepiej widziano sytuację na rynku pracy. Perspektywa kolejnych 12 miesięcy wydaje się dla badanych raczej stabilna. Zaledwie 12% spodziewało się pogorszenia w zatrudnieniu, 23% pogorszenia sytuacji ekonomicznej swojego gospodarstwa domowego. Oceny kraju i Unii Europejskiej wypadają dużo gorzej (tab. 2). Ciekawe, że badani dostrzegli jednocześnie konieczność poszerzenia współpracy wewnątrz Unii. Aż 85% respondentów zgodziła się z twierdzeniem, że konsekwencją kryzysu będzie zacieśnienie współpracy w Europie. Prawie 2/3 uznało narzędzia, którymi dysponuje Unia, za wystarczające do skutecznego i zakończonego sukcesem udziału w gospodarce globalnej, a sam kryzys uznało za wzmacniający organizację w dal-

²³ Eurobarometer 72, 2008, http://europa.eu.int/comm/public_opinion/index_en.htm.

²⁴ *Public Opinion in the European Union*, 2011, Standard Eurobarometer 76, Autumn 2011.

Tabela 2. Czego spodziewa się Pan(i) po nadchodzących 12 miesiącach? Czy sytuacja będzie lepsza, gorsza czy taka sama, jeśli chodzi o...? (odpowiedzi w %), 2012 rok

Wyszczególnienie	Lepsza	Taka sama	Gorsza	Nie mam zdania
Sytuacja ekonomiczna świata	17	40	33	10
Sytuacja ekonomiczna Pan(i) kraju	17	39	40	4
Sytuacja ekonomiczna UE	16	37	39	8
Sytuacja ekonomiczna Pana(i) gospodarstwa domowego	18	56	23	3
Pana(i) zatrudnienie	17	59	12	12

Źródło: Eurobarometer 78, 2012, http://europa.eu.int/comm/public_opinion/index_en.htm.

szym terminie. Od dłuższego czasu (wiosna 2010) stabilne było także poparcie dla wspólnej waluty²⁵.

Ponownie zanotowano duże geograficzne zróżnicowanie odpowiedzi. W 18 państwach to właśnie bezrobocie pojawiło się jako najbardziej pilny do rozwiązania problem gospodarczy²⁶. I tak np. aż 88% Cypryjczyków uważało, że sytuacja na rynku pracy jeszcze się pogorszy, podobnie jak ponad 80% Belgów, Greków i Portugalczków. Na drugim krańcu znaleźli się Bułgarzy (33%), Austriacy (44%) i Estończycy (45%).

Tabela 3. Obawy o kryzys a prognoza pogorszenia sytuacji (odpowiedzi w %)

Wyszczególnienie	Osoby prognozujące pogorszenie:		
	ogólnej kondycji Polski	sytuacji gospodarczej Polski	jakości życia rodziny
Obawiający się, że kryzys ekonomiczny może zagrozić Polsce	52	45	36
Nie obawiający się, że kryzys ekonomiczny może zagrozić Polsce	31	19	21
Obawiający się, że kryzys ekonomiczny może zagrozić im i ich rodzinom	53	46	39
Nie obawiający się, że kryzys ekonomiczny może zagrozić im i ich rodzinom	34	20	12
Ogółem	46	38	31

Źródło: N. Hipsz, *Czy Polacy boją się kryzysu*, BS/2/2012, CBOS, Warszawa 2012.

²⁵ Eurobarometer 78, 2012, http://europa.eu.int/comm/public_opinion/index_en.htm.

²⁶ Wydaje się to zasadne, biorąc pod uwagę gigantyczne wręcz poziomy bezrobocia (początek 2013 r.) na południu Europy – „rekordy” ponad 25% (a wśród młodych 18-15 lat blisko 50%) w Grecji i Hiszpanii, ponad 17% w Portugalii. Najlepsze wyniki to ok. 5-6%: Austria, Luksemburg, Niemcy.

Polacy w 2012 r. byli pytani przez CBOS o kryzys i o stosunek do procesu integracji europejskiej. Przeważali zwolennicy tej ostatniej (różnica poparcia od 2007 r. wyniosła –10%), paktu fiskalnego i współpracy w strefie euro. Jednocześnie tylko 32% respondentów chciało przyjęcia wspólnej waluty europejskiej w Polsce. Był to wynik gorszy o 12% w stosunku do tego z 2007 roku. Trzeba jednak zwrócić uwagę, że jeszcze większe poparcie dla wprowadzenia euro było w 2009 r. (51%). Mamy więc do czynienia z przesunięciem opinii w stosunku do kryzysu lub rozpoznaniem przez respondentów związku kryzys – wspólna waluta (jako „środek pomocowy”)²⁷. Rok 2012 to także moment, gdy kryzys jest przez Polaków odczuwany jako realne zagrożenie. Aż 87% respondentów obawiało się, że może on mieć negatywne skutki dla gospodarki kraju, 81% – że dla rodziny odpowiadającego. Im większe było poczucie zagrożenia skutkami kryzysu w gospodarce, tym gorzej widziano perspektywę najbliższych miesięcy w odniesieniu do kraju i rodziny respondenta (tab. 3)²⁸.

4. Podsumowanie

Celem artykułu było opisanie społecznego odbioru kryzysu fiskalnego przełomu pierwszej dekady nowego tysiąclecia. Dodatkowo starano się zwrócić uwagę na dwukierunkowość zjawiska oraz wzajemny wpływ kryzysu i opinii społecznej. Analizie poddano mieszkańców Europy ze specjalnym uwzględnieniem Polski. Podsumowując, można stwierdzić, że mieszkańcy Starego Kontynentu bardzo szybko zareagowali na pogarszającą się sytuację ekonomiczną. Wskazywali na trudności na poziomie zarówno krajowym, jak i unijnym. Właściwie trudno mówić o przesunięciu opinii w stosunku do wydarzeń ekonomicznych. Pamiętać jednak należy, że wyznaczone w artykule punkty zwrotne kryzysu są czysto umowne, a sam kryzys jest procesem dynamicznym.

Aktorem, który zdecydowanie najbardziej, zdaniem respondentów omawianych badań, był narażony na oddziaływanie zjawisk kryzysowych, jest państwo. Warto podkreślić, że opinie o kryzysie, znacznie zróżnicowane geograficznie, były, co wydaje się naturalne, gorsze tam, gdzie kryzys ten był bardziej widoczny w kategoriach makroekonomicznych. Opinia publiczna w Polsce przez długi czas pokazywała bardzo sceptyczne nastawienie do kryzysu i relatywnie duży optymizm. Wyraźne pogorszenie nastrojów nastąpiło dopiero w 2011 roku. Można uznać, że nastroje społeczne w tym przypadku stanowiły rodzaj wskaźników wyprzedzających i zwiastowały nadciągające spadki wskaźników ekonomicznych²⁹.

²⁷ B. Roguska, K. Pankowski, *Polacy o Pakcie Fiskalnym i pogłębianiu integracji Unii Europejskiej*, BS/021/2012, CBOS, Warszawa 2012.

²⁸ N. Hipsz, *Czy Polacy boją się kryzysu*, BS/2/2012, CBOS, Warszawa 2012.

²⁹ Dokument *Projekcja inflacji i wzrostu gospodarczego Narodowego Banku Polskiego...* (11.03.2013 r.), opierając się na danych GUS, wskazał, że w 2012 r. dynamika wzrostu PKB obniżyła się do 2% z 4,3% w 2011 roku. Za przyczynę spowolnienia uznano głównie niekorzystne uwarunkowania zewnętrzne, jednak jako istotny czynnik dostrzeżono także pogorszenie nastrojów wśród polskich konsumentów.

Literatura

- Angela Merkel wie, skąd kryzys w Europie*, <http://www.money.pl/> [dostęp: 02.06.2011].
- Drozdowicz-Bień M., *Cykle i wskaźniki koniunktury*, Poltext, Warszawa 2012.
- Eurobarometer 68*, 2007, http://europa.eu.int/comm/public_opinion/index_en.htm.
- Eurobarometer 70*, 2008, http://europa.eu.int/comm/public_opinion/index_en.htm.
- Eurobarometer 72*, 2008, http://europa.eu.int/comm/public_opinion/index_en.htm.
- Eurobarometer 78*, 2012, http://europa.eu.int/comm/public_opinion/index_en.htm.
- Falenta P., Polinceusz Ł., *Kryzys gospodarczy w Polsce i na świecie*, Fundacja Instytutu Badań i Analiz Politologicznych, <http://ibap.pl/raporty-i-analizy/raporty/html>.
- Hipsz N., *Czy Polacy boją się kryzysu*, BS/2/2012, CBOS, Warszawa 2012.
- Historia Europy to historia kryzysu*, <http://forsal.pl/artykuly/549335.html> [dostęp: 21.09.2011].
- Moody's ostrzega kraje Unii Europejskiej*, <http://www.money.pl,101,0,977253.html> [dostęp: 28.11.2011].
- Morawski I., *Europa postępuje powoli, ale do przodu*, <http://www.obserwatorfinansowy.pl> [2011/12/10].
- Projekcja inflacji i wzrostu gospodarczego Narodowego Banku Polskiego, na podstawie modelu NEC-MOD*, http://www.nbp.pl/polityka_pieniezna/dokumenty/raport_o_inflacji/necmod_marzec_2013.pdf.
- Public Opinion in the European Union*, 2011, Standard Eurobarometer 76, Autumn 2011.
- Roguska B., Pankowski K., *Polacy o Pakcie Fiskalnym i pogłębianiu integracji Unii Europejskiej*, BS/021/2012, CBOS, Warszawa 2012.
- Rosińska-Bukowska M., *Kryzys w strefie euro – wybrane aspekty makro- i mikroekonomiczne*, [w:] *Globalne aspekty kryzysu strefy euro*, red. J. Bilski, A. Kłysik-Uryszek, Acta Universitatis Lodzensis, Folia Oeconomica nr 273, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2012.
- Rosińska-Bukowska M., *Rozwój globalnych sieci biznesowych. Przypadek sektora motoryzacyjnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012.
- Smoczyński W., *Raport: wielkie banki spekulacyjne. Świat w bańce*, „Polityka” 13.10.2009.
- Szyska A., *Behawioralne aspekty kryzysu finansowego*, „Bank i Kredyt” 2009, nr 40 (4).
- Światowy kryzys gospodarczy i jego wpływ na kondycje Polski i regiony Wielkopolski*, styczeń/marzec 2011.
- Światowy kryzys gospodarczy i jego wpływ na kraje rozwijające się*, GDRP Policy Paper no. 1, Global Development Research Group, Warszawa 2009.
- Taylor J.B., *Zrozumieć kryzys finansowy*, PWN, Warszawa 2010.
- Wenzel M., *Reakcje na kryzys finansowy*, BS/181/2008, CBOS, Warszawa 2008.

THE CRISIS OF 2008 – ANALYSIS OF EUROPEAN SOCIETY'S PERCEPTION OF THE PHENOMENON

Summary: The paper attempts to look at the financial crisis on two levels: macro – analyzing the situation of the European Union and socio – reference to public opinion. The introduction part describes the origins of the crisis and the conditions of the “spill over” of its effects on various areas, including geographical and sectoral ones. The second part of the paper is devoted to the analysis of selected public opinion polls (Eurobarometer and CBOS public opinion research center). The main conclusion is that one can point reciprocal relation between crises and public opinion.

Keywords: crisis, EU, opinion polls.